

Babel, Het debat met de stad, 29 januari 2014

Presentatie Koos van Dijken, Platform31

PLATFORM31

kennis van stad en regio

Steden in onzekere en
turbulente tijden: trends,
ontwikkelingen en
uitdagingen

Toespitsing op

Koos van Dijken

Stichting Babel, Het Debat met de Stad, 29 jan 2014

Platform31 is de fusieorganisatie van KEI, Nicis Institute, Nirov en SEV

1

Ik ben Koos van Dijken, senior-onderzoeker en projectleider bij Platform31. Ik ben druk bezig met trends en ontwikkelingen die op steden afkomen en wat dat voor de steden betekent. Ik wordt regelmatig in allerlei steden gevraagd om hierover voor hun eigen stad te vertellen.

Platform31 is een kennis- en netwerkorganisatie voor stedelijke en regionale ontwikkeling. Platform31 is de fusieorganisatie van KEI, Nicis Institute, Nirov en SEV. Platform31 ondersteunt professionals en organisaties bij sociale, economische en ruimtelijke vraagstukken met praktijkgerichte kennis en relevante netwerken. Samen met partners ontwikkelt Platform31 kennis in wetenschappelijk onderzoek, praktijkexperimenten en netwerken. Deze kennis verspreiden we zowel breed in de vakwereld, als gericht in opleidingen, congressen en excursies.

Een half jaar geleden hebben wij op verzoek van 20 steden (waaronder Zaanstad) een trendstudie gemaakt: 'Steden in onzekere en turbulente tijden. Trends, ontwikkelingen en uitdagingen voor 2014 en verder' (www.platform31.nl). Hierin beschrijven wij op de domeinen fysiek, economie, sociaal, bestuurlijke en in de onderlinge samenhang tussen de domeinen wat de belangrijke ontwikkelingen zijn, wat we weten (en wat verstandig is om te doen) en wat we niet weten. De steden gebruiken deze trendstudie ter voorbereiding van de komende College onderhandelingen na de gemeenteraadsverkiezingen van maart. Zaanstad heeft de trendstudie voor Zaanstad verbijzonderd in Vitale Opgaven. Ik raad u aan om dit eens te lezen voor de debatten in de stad.

Ik kies in mijn presentatie voor u vanavond voor mijn eigen verbijzondering naar Zaanstad.

Ik begin met de selectie van enkele van de belangrijkste trends en ontwikkelingen. Dit is grotendeels in lijn met Zaans Evenwicht, de drie Zaanse structuurvisies en de Vitale Opgaven. Toch ben ik geneigd nog iets scherper te kiezen en te focussen.

De belangrijkste trends en ontwikkelingen

- Aanzienlijke verbetering kwaliteit woon- en leefomgevingen
- Vooral verbeteren *bestaande* woningen
- Stimuleren ondernemerschap
- Goed in- en uitvoeren sociaal beleid
- Versterk de complementariteit stad, kernen, omgeving regio én de 'beleefbaarheid' van Zaanstad
- Benut de kracht, creativiteit en innovativiteit van de Zaanse kanters

De sterkere focus heeft te maken met de bovenstaande zes bullets:

- het is noodzakelijk om volop in te zetten op een aanzienlijke verbetering van de kwaliteit van de woon- en leefomgevingen (gevarieerder, flexibeler, duurzamer, rood, groen en blauw verbinden, voorzieningen); de mensen kiezen in toenemende mate hun ideale woon- en leefomgeving en kijken van daaruit welke banen bereikbaar zijn. Voor Zaanstad zijn de banen niet de grootste zorg gezien de ligging in de Noordvleugel van de Randstad; maar zeker wel de kwaliteit van de woon-en leefomgevingen (men is zich hier gezien de nota's ook goed van bewust).
- Daarbij gaat het vooral om de *bestaande* woningen te verbeteren. De nieuwbouw is, in de goede tijden, maar één procent van de bestaande voorraad. Dus via de nieuwbouw kost het honderd jaar om de voorraad te veranderen en te verbeteren, en dat is veel te langzaam. Tegelijkertijd is er een uitgelezen kans om dat te doen via een verbetering van de duurzaamheid van de bestaande woningen. Past ook bij Zaanstad Klimaatneutraal. Uitstekend dat Zaanstad een Fonds heeft om aan funderingsherstel te kunnen doen en het is uitstekend dat men de achterstand in het onderhoud van rioleringen wil inlopen. Maar waarom niet ook keihard inzetten met een gedurfde ambitie om de komende jaren tienduizenden woningen te transformeren naar een nul-rekening woning, om mee te doen met Ons Huis Verdient Het (Energiespong). Wij weten hoe het kan en het komt nu enkel nog aan op 'doen' en 'durven'.
- Het stimuleren van het ondernemerschap is van het allergrootste belang. In allerlei sectoren (bank en verzekeringswezen, detailhandel, overheid en (tijdelijk) de bouw) gaan vele banen verloren. Sommigen voorspellen dat de komende drie jaar in het bankwezen nog 50.000 banen verloren gaan. Terwijl de overheid alleen geloofwaardig een beroep kan doen op de zelforganisatie en eigen kracht van mensen als de overheid kleiner wordt

en méér ruimte biedt aan mensen door minder belastingen en premies te innen (in de nabije toekomst). Vorig jaar wees de Raad van State in haar jaarverslag hier indringend op. Recentelijk kon men in De Economist lezen dat de komende twintig jaar in allerlei middenklasse beroepen veel minder werk zal zijn door steeds slimmere software, ICT en automatisering. Dit treft telemarketeers, accountants, verkopers, makelaars, en zelfs piloten. Het minst bestaat dit gevaar voor therapeuten, tandartsen, pastoors en priesters. Maar ik weet niet of Zaanstad juist op deze beroepen zou moeten inzetten.

Ondernemerschap is ook nodig voor de transformatie naar een groene, blauwe en meer circulaire economie. Günter Pauli schetst in zijn boek 'De blauwe economie' aan de hand van vele voorbeelden en businesscases dat in tien jaar tijd honderd innovaties kunnen zorgen voor 100 miljoen banen. Dit is misschien wat demagogisch, maar hij schetst, wat mij betreft geloofwaardig, dat dit niet de bestaande bedrijven zullen zijn die deze banen in de duurzame economie gaan creëren maar nieuwe bedrijven en nieuwe ondernemers.

Ondernemerschap is ook mogelijk en belangrijk omdat in allerlei initiatieven nieuwe vormen van maatschappelijk ondernemen, meebeslissen, coproduceren, mee-investeren en het meer verantwoordelijkheid nemen voor de eigen omgeving zichtbaar is. Het gaat om een bottum-up, nog weinig gestructureerd, proces dat ook wel aangeduid wordt als sociale of burgereconomie. De sociale of burgereconomie sluit aan bij ontwikkelingen als een terugtrekkende overheid, nadruk op eigen verantwoordelijkheid en burgerschap, de opkomst van het burgerinitiatief, particulier opdrachtgeverschap en de groei van het aantal kleine ondernemingen en zelfstandigen. Deze vormen van nieuw sociaal ondernemerschap doen zich voor onder allerlei begrippen: buurtzorg, buurtdiensten, buurtbedrijven, wijkontwikkelbedrijven, franchise-formules, wiki-economics, coöperaties, duurzame energiedienstenbedrijven, trusts, stadslandbouw, buurtrestaurants, thuisafgehaald, huiskamerverkopen, crowdfunding, lokale munteenheden, LETS en allerlei vormen van ruilhandel, 'collaborative consumption' en van 'shared economy' (o.a. swapstyle, spullendelen, mywheels, WeGo, huizenruil). De gedeelde kenmerken van deze initiatieven zijn de gedreven inzet van 'change agents' en 'best persons' die hun kennis, financiën en netwerken inzetten, latente persoonlijke capaciteiten van betrokken burgers mobiliseren, kostenbesparingen realiseren, de weerbaarheid van mensen vergroten en incrementeel – met veel vallen en opstaan - nieuwe business modellen ontwikkelen.

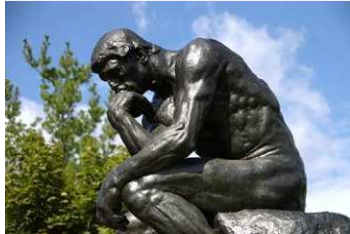
Verder mag een toename van persoonlijke dienstverlening verwacht worden. De toenemende welvaart (na de crisis), de kleiner wordende huishoudens, de verwachte groei van gemaksdiensten, wellness, leisure, restaurants, cafe's, en de noodzaak om meer zelf te gaan zorgen voor ondersteuning, (huishoudelijke)hulp en zorg kan een groei van de persoonlijke dienstverlening in de lokale economie betekenen. Sommige deskundigen zien zelfs, mede door de toekomstige mogelijkheden van 3D-printing, de kleinschalige industrie en het ambacht weer terugkeren in de (binnen)steden. Om op deze kansen in te spelen, zijn geen academici, hogeropgeleiden en creatieven nodig. Ondernemerszin, klantgerichtheid, sociale vaardigheden en motivatie zijn voor mensen met allerlei opleidingen en achtergronden voldoende om de kansen te benutten.

Kortom, werk en kansen zat. Maar in alle gevallen is ondernemerschap de sleutel. En misschien moeten wij ons instellen op dat er wel voldoende werk is, maar dat wij het niet meer over “banen” hebben. Dat allerlei vormen van wit, grijs en zwart werk gemengd moeten kunnen worden, en dat formeel, informeel en marginaal ondernemerschap naast elkaar moet kunnen bestaan. En dat onze institutionele arrangementen (het idee van vaste banen voor een hypotheek, het bemiddelen en re-integreren naar een baan) niet meer van deze tijd zijn.

- Over het goed in en uitvoeren van het sociale beleid en de drie decentralisaties in Zaanstad ben ik optimistisch. Gezien de koplopende rol van Zaanstad met het Factlab, de inzichten uit Hemelse Modder, de pilots en de inrichting van de sociale wijkteams. Ongetwijfeld nog vele lastige vraagstukken, maar het denken, doen en durven gaan hier goed hand in hand.
- Omdat mensen niet alleen hun beste woon- en leefomgeving uitkiezen, maar ook kijken welke banen bereikbaar zijn, zijn de verbindingen en het versterken van de verbindingen in de regio (in het Zaanse daily urban system) van groot belang. Dus strategisch en met prioriteit inzetten op de knooppuntontwikkelingen, voltooiing Zuidelijke Randweg, hoogfrequent spoor, HOV en de doortrekking van de A8 zijn allemaal belangrijk. Op deze wijze kan Zaanstad nog meer kracht ontlenen aan de regio, MRA en Amsterdam. Wat het PBL noemt het inzetten op een strategie die grootte en aantrekkingskracht leent van de nabijgelegen grote stad en metropool. Hier hoort mijns inziens wel bij dat de regio, MRA, en het Zaanse daily urban system ook psychologisch en cultureel door de Zaankanters als één kracht beleefd worden. En als Zaanstad nog niet als een geheel en een kracht beleefd wordt door de Zaankanters dan ligt er zeker nog een opgave om dit voor de grotere regio te laten gebeuren.
- Tenslotte besteedt de trendstudie veel aandacht aan de rol van de overheid (wat wel en wat niet, de consequentie als meer aan de burger wordt overgelaten). Ik kom daar op terug.

Nadenkend over de toekomst van Zaanstad en hoe ik de bevindingen van de trendstudie kan vertalen naar Zaanstad vond ik het motto van de Economische Structuurvisie aantrekkelijk. Zaanstad als stad van ‘denkers’, ‘doeners’ en ‘durvers’. Natuurlijk moet dat hand in hand gaan. Maar ik gebruik het nu als kapstok om nog een aantal accenten naar voren te brengen.

Zaanstad: stad van denkers

- Genoeg gedacht: Zaans Evenwicht, ESV, SSV, RSV
- Strategische keuzes logisch: Inverdan, stationslocatie, verdichting, Zaan-oever, Kogerveld, De Hemmes
- Overige gebiedsontwikkeling loslaten en omarmen van diversiteit en functiemenging
- Ga door met innovatieve aanpakken: Zaans Proeflokaal, Actieonderzoek Hemelse Modder, Factlab, Actiefijnmijnbuurt e.d.

Platform31 is de fusieorganisatie van KEI, Nicis Institute, Nirov en SEV

3

Bij de gemeente en met de stad heeft men uitstekend gedacht de afgelopen periode. Inclusief de essentiële vragen die in de Vitale Opgaven zijn geformuleerd: uitputting of overvloed, wie bepaalt probleem en aanpak, balans tussen korte en lange termijn, risico's beperken of loslaten? Maar mijn advies zou zijn: ga deze vragen proefondervindelijk en experimenterend beantwoorden. U krijgt toch geen antwoord vóóraf. Let daarbij wel om een beperkt aantal prioriteiten, uitgangspunten, spelregels en randvoorwaarden.

Zo wordt het mij bijvoorbeeld wel duidelijk als ik uw stukken lees dat je strategisch moet kiezen voor een goede ruimtelijk-economische ontwikkeling in: Inverdan, de stationslocatie, de Zaan-oever, Kogerveld en De Hemmes. Inverdan omdat een kwalitatief hoogwaardig stadshart (inclusief cultuur, goede horeca e.d.) van belang is om een aantrekkelijke stad te zijn. En Zaanstad moet nog harder zijn best doen dan andere steden omdat men geen historisch stadshart heeft dat een belangrijke determinant is van aantrekkelijkheid. Zaanstad moet dit gemis compenseren en het zou kunnen dat men met het nieuwe iconische stadshart dat enigszins of in voldoende mate (?) doet. De stationslocatie is van belang omdat wij weten dat multimodale knooppunten een belangrijke motor zijn van economische activiteiten. Dergelijke knooppunten versterken ook de verbindingen in de regio. Daarom lijkt mij het Kogerveld ook strategisch van belang. Hier kan een permanente mix van wonen en werken gerealiseerd worden. Terwijl de spoorlijn, A8 en de nabijheid van het Zaans Medisch Centrum het gebied rond station Kogerveld geschikt maken voor knooppuntontwikkeling. En zoals gezegd multimodale knooppunten zijn kansrijk en versterken het daily urban system en de verbindingen daarbinnen. De Zaan-oever en De Hemmes bieden een kans op bijzonder en onderscheidende woonmilieus, en het combineren van wonen en werken. En dat is een troefkaart voor de toekomst.

Met een strategische focus op deze gebieden, met het neerleggen van een visie op deze strategische gebieden, met mensen bij stadsontwikkeling die de geschiedenis van deze gebieden en elke stoeptegél kennen kan gebruikt gemaakt worden van de kansen die zich voordoen en kan meegedacht worden met bewoners en ondernemers die met ideeën komen. Daarbij is het goed als je als gemeente een oorlogskas hebt en kunt mee-investeren (put your money where your mouth is).

En in alle overige gebieden en wijken mag alles. Daar geven wij ruimte en kansen aan bewoners en ondernemers. Zijn er geen gedetailleerde bestemmingsplannen meer en geen welstandscommissie. En is het adagium: “alles mag, tenzij”. En natuurlijk moet dan dat “tenzij” zo beperkt mogelijk gedefinieerd worden. Om ondernemerschap en initiatieven te stimuleren, vinden wij in Zaanstad bijvoorbeeld geluidsoverlast, verkeer en wat stank minder belangrijk dan de initiatieven die ontplooid worden en het ondernemerschap dat gestimuleerd wordt. Al is een goed alternatief dat iemand die iets wil daarvoor “instemming” moet organiseren met de omwonenden.

Verder spreekt mij enorm de innovatieve aanpakken aan die in Zaanstad ontplooid worden. Bij het denken en doen hoort wat mij betreft om daar onverdroten mee door te gaan.

Zaanstad: stad van doeners

- Simultaan schakelen: groeien én verbeteren
- Diversiteit (Zaans Mozaïek, Zaanstad Divers)
- Ondernemerschap (civiele economie, sociaal ondernemerschap, duurzaamheid, transformatie) cruciaal
- Externe en interne bereikbaarheid
- Beter verbinden in regio (psychologie)
- Duurzaamheid
- Experimenteren

Platform31 is de fusieorganisatie van KEI, Nicis Institute, Nirov en SEV

4

De lijn is wel duidelijk in het doen. Zaanstad moet simultaan schaken op en schakelen tussen twee borden. Groeien én verbeteren. Men gaat van 150.000 naar 170.000 inwoners, meer woningen, verdichten en vooral veel woningen voor alleenstaanden (een zeer diverse en heterogene groep). Bij het doen moet Zaanstad opletten niet voorbijgestreefd te worden door steden die niet of nauwelijks meer groeien en zich geheel kunnen en zullen richten op het verbeteren.

De keuze en noodzaak voor diversiteit is goed. Door veel ruimte te geven wordt dat mogelijk gemaakt. De bewoners en ondernemers kiezen daar ook voor gezien de voorkeur voor het scenario ‘Zaanstad Divers’ in de opmaak naar de Economische Structuurvisie.

Ik vul diversiteit daarbij niet in met méér hoogopgeleiden en méér creatieven alleen. Niet alleen met mooie woningen voor hoger opgeleiden en welgestelden. Diversiteit is voor mij veel breder (je eigen woning kunnen realiseren, aan huis kunnen werken zonder belemmerende regels, allerlei formele en informele vormen van ondernemerschap). En misschien is het verstandig om de diversiteit langs twee sporen na te streven. Enerzijds door het versterken van de traditionele economie en clusters (al zijn de benoemde clusters in Zaanstad verre van uniek), het verbeteren van de arbeidsproductiviteit, en het zorgen voor een goed opgeleide beroepsbevolking. Dit is de marsroute van de economische structuurvisie. Anderzijds het bevorderen, stimuleren, aanmoedigen en toejuichen van de nieuwe, blauwe, circulaire, duurzame, informele, ruileconomie (ruilen, mekaar helpen, De Zaan (eigen lokale munt)) e.d. Deze twee sporen zouden wel eens een verstandige no-regret strategie kunnen zijn.

Het ondernemerschap kan vooral bevordert worden door:

- het verlagen van lasten; waarom kost bijvoorbeeld in Zaanstad een parkeervergunning voor bedrijven driemaal duurder (€ 270) dan voor bewoners (€ 90); is dat een signaal dat ondernemerschap en ondernemers belangrijk zijn voor Zaanstad?;
- het verminderen regels, verruim waar ondernomen mag worden: bijvoorbeeld 'alles mag, tenzij', milieuhinder en geluidsoverlast geen reden om klachten ontvankelijk te verklaren (is de Zaankanter toch gewend, maakt Zaanstad 'bijzonder', en first things first, namelijk het bevorderen van ondernemerschap);
- afschaffen precariorechten: is maar € 291.000 oftewel 0,07% van de gemeentebegroting);
- afschaffen reclamebelasting; is maar € 339.000 oftewel 0,08% van de gemeentebegroting;
- benut leegstand kantoren en binnenstedelijke bedrijfsterreinen;
- juich toe en applaudiseer voor alle voorbeelden van nieuwe initiatieven in de civic economy en op het gebied van sociaal ondernemerschap (vaak is dit al voldoende, vraagt men niet om subsidies en is het toejuichen en zien – en niet afdoen als marginaal, geiten-wollen sokken, amateurisme – voldoende legitimatie om met het initiatief door te gaan);
- als partijen (banken, business angels, cloud funding, gemeente, MKB-obligaties e.d.) bedrijven beter kunnen helpen bij hun financieringsbehoefte dan zet dat ook zoden aan de dijk;
- daarbij zie ik niet in waarom men het dogma zou hanteren dat het aantal banen in Zaanstad minimaal 80% van de beroepsbevolking zou moeten zijn, dit is een beetje enge opvatting van het daily urban system dat voor de Zaankanters van belang is.

Zaanstad: stad van durvers

- geen ideaal en blauwdruk meer (wijken welstandsvrij, 'go with the flow')
- publieke problemen alleen oplosbaar door de overheid
- kwetsbare groepen blijven publieke taak
- zorg voor 'investeringsfonds' om mee te doen met strategische kansen
- spelregels en randvoorwaarden vastgelegd door de overheid (maar laat ruimte voor nieuwe oplossingen)
- biedt ruimte aan leren, ontdekken, experimenteren én mislukken
- 'regierol' overheid past niet meer

Platform31 is de fusieorganisatie van KEI, Nicis Institute, Nirov en SEV

5

Bij het durven hoort dat er geen ideaal en blauwdruk meer kan zijn. Hooguit een globaal ideaal voor de strategische kerngebieden (Inverdun, stationsgebied, e.d.) zodat partijen uitgenodigd worden om kansen te benutten. Burgers streven hun eigen ideaal na en niet het ideaal van de Raad of B&W. Dus bij het durven hoort het onder ogen zien dat zelforganisatie gepaard gaat met uitsluiting, ongelijkheid en beperkte solidariteit. Dit herdefinieert tegelijkertijd de (traditionele) rol van de overheid: voorkomen van uitsluiting, verminderen van de insider-outsider problematiek, zorgen voor een equal playing field, mogelijk maken van nieuwe toetreders, verminderen van informatie-asymmetrie, zorgen voor solidariteit (arm-rijk, gezond-ziek, meedoeners-afhakkers) en het verminderen van externe effecten. De overheid is en blijft van de spelregels en randvoorwaarden, de overheid is de marktmeester. Wees daarbij niet naïef en wees kritisch: naast marktfalen is zeker het overheidsfalen even belangrijk (in de financiële sector beseffen wij pas recentelijk hoe grandioos en massaal de overheid juist als markmeester heeft gefaald).

De politiek moet durven zeggen: er treden grotere verschillen op, de ene dementerende (met eigen kracht) wordt niet geholpen en de ander wel (zonder eigen kracht). Dat vergt lef en moed. In de ene wijk wordt drie keer per week geveegd en in de andere wijk maar één keer per week. In de ene wijk kiezen de bewoners voor een beheer van de openbare ruimte met groen en in de andere wijk via stoeptegels. Et cetera.

De politiek moet ook incidenten en risico's accepteren. Het dilemma is dat de risico's toenemen, maar dat alleen door loslaten, vernieuwingen en innovaties – en geen zekerheden vooraf vragen – risico's beheerst kunnen worden. Dit staat haaks op wat de controllers van de gemeente en de Raad over het algemeen gewend zijn.

En de overheid kan alleen een regierol of welke andere rol vervullen als zij daartoe uitgenodigd worden door de Zaankanters. Zij zijn aan zet.

Als Zaanstad een stad van denkers, doeners en durvers is. Dan is de toekomst niet zo enorm ingewikkeld. En dat is dan ook mijn stelling voor het debat.

Stelling

Als Zaanstad een stad van 'denkers', 'doeners' en 'durvers' is dan hoeft de gemeente alleen maar spelregels en randvoorwaarden vast te leggen en komt de kwaliteit, ontwikkeling, variatie, diversiteit, reductie milieubelasting en transformatie "vanzelf"
(maar blijf wel kijken, observeren en monitoren)